

A Történetíró feljegyzései című történeti műről

Közel tíz évig tartó harcok során Kr. e. 221-ben az akkori Qin állam fejedelme befejezte a többi fejedelemség bekebelezését, s megalapította a Qin-dinasztiát. A Középső Birodalom ekkor vált először egy egységes állammá. Úgy gondolta, hogy a Qin-dinasztia az idők végezetéig fennmarad, ezért felvette a Qin Shi Huangdi nevet, azaz kikiáltotta magát Qin Első Császárnak. Nevéhez számos intézkedés és legenda fűződik, valamint alakját a történeti és irodalmi művekben az idők során olyan jelzőkkel illették, mint „kegyetlen”, „nagyzóási és üldözési mániás” stb. Legfontosabb intézkedései közé sorolható a Nagy Fal létrehozása¹; a pénz, a kocsiengely hosszának, az írásnak és a mértékegységeknek az egységesítése; a könyvégetés; az agyaghadsereg stb. A róla szóló legendák közül az egyik legfigyelemreméltóbb, ami megkérdőjelezi arisztokrata származását, és arról számol be, hogy Kína első császára nem más, mint egy felküzdött kereskedő törvénytelen gyereke.

A császár üldözési mániája abból fakadt, hogy három sikertelen merénylet után már senkit sem engedett saját magához közel, és csak függöny mögül beszélt mindenkiel. Ezekről az eseményekről a *Történetíró feljegyzései* című történeti műből értesülünk, amely a Kr. e. 2. sz. vége–Kr. e. 1. sz. eleje körül íródott. A műben a szerző, Sima Qian az Első Császárt igazságtalan és kegyetlen uralkodóként írta le, amely motívumot a későbbi korok írói is sorra átvettek. A császár életére törő egyik merénylet ugyanakkor konfucianus erényekkel felvértezett vándor kardforgatónak írta le. De miért is fontos ez? Egyrészt mert olyan lényegi kérdéseket vet fel, mint hogy a kínai kultúrában milyen szerepet játszott a történelem és maga a történetírás, másrészt a *Történetíró feljegyzései* című mű jelentőségére világít rá. A jelen gyűjtemény tárgyát képező részlet kiválasztásakor a legfőbb szempont az volt, hogy az Első Császár ellen merényletet elkövető Jing Ke a mai napig közkezdvelt alak a kínai kultúrában: az ő történetét dolgozza fel például a két legismertebb kínai filmrendező, Zhang Yimo (*A hős*, 2002) és Chen Kaige (*A császár és a gyilkos*, 1998); számos számítógépes játék és tv-sorozat szereplője, valamint a Nobel-díjas Mo Yan is megörökítette személyét a *Mi Jing Kenk* című drámájában.

Mielőtt rátérnénk arra, hogy a kínai kultúrában miért tulajdonítottak fontos szerepet a történetírásnak és magának a történelemnek, érdemes pár szót ejteni a kínai történelem-szemléletről, mely nagyban eltér a nyugatitól. A kínaiak a történelem folyását nem egy lineáris fejlődésben látták, hanem úgy gondolták, hogy az események ciklikusan ismétlődnek. Egy ilyen ciklus egy dinasztia uralkodását ölelte fel. Úgy képzelték, hogy egy arra érdemes család az Égtől kap „égi megbízatást”, és dinasztiát alapít. A dinasztia első uralkodói igazságosan és erényesen uralkodnak, és a birodalmat gazdaggá teszik. Idővel az uralkodók egyre tehetségtelenebbek, korruptabbak és gyengekezőbbek lesznek, és uralkodásuk alatt a birodalom hanyatlásnak indul. A dinasztia utolsó uralkodója alatt parasztlázadások törnek ki, a meggyengült

birodalmat barbárok ostromolják, és végül a dinasztiát megdöntik, amit a kínaiak úgy fogtak fel, hogy az Ég elveszi a dinasztiától az „égi megbízatást” és azt másnak adja. Tehát a császárkor ideje alatt a birodalomban a rend és a káosz időszakai váltogatták egymást. Egy dinasztia megalapításakor az országban rend uralkodott, vagyis az uralkodó erényeivel kormányzott, míg a dinasztia bukásának közeledtével a káosz ütötte fel a fejét, azaz az adott dinasztia utolsó uralkodói züllöttségükben már nem követték az Ég által elvárt erkölcsi elveket.²

A ciklikus történelemszemléletnek köszönhetően a kínaiak úgy gondolták, hogy a jelent csak úgy lehet megérteni, ha azt egy múltbéli esemény visszatéréseként értelmezzük. Emiatt fontos volt a történelem ismerete, amit legjobban természetesen a történeti művekből ismerhettünk meg. Ez arra a jelenségre is választ ad, hogy az irodalmi művekben a történelmi példa a legtekintélyesebb elem, és egy adott helyzetet mítoszok és fikció helyett egy történelemből vett példával írnak le, hiszen ezzel lehet a legjobban szemléltetni, hogy valaki az utat követi-e, vagy épp letért róla.³

A már említett *Történetíró feljegyzései* (Shiji) szerzőjeként Sima Qiant tartják számon, de mindenképp meg kell említeni, hogy magát a művet apja, Sima Tan kezdte el írni, aki halálos ágyán megfogadhatta fiával, hogy befejezi a művet. Sima Qian részben szakított az addig megszokott történetírói módszerekkel, például hogy egyes művek évről évre jegyezték fel az eseményeket (*Chunqiu*, vagyis a *Tavaszkor és őszök krónikája*), vagy mások a fejedelemségek szerint csoportosították leírásaikat (*Zhanguo*, vagyis *A Hadakozó Fejedelemség politikája*, illetve a *Guoyu*, vagyis a *Fejedelemségek beszélgetései*). Sima Qian tehát forradalmasította a kínai történelemírást, és követendő formát hagyott hátra az elkövetkezendő korok történetírói számára.

Sima Qian 130 fejezetben írta le a kínai történelmet a mítikus koroktól kezdve a Han-korig. Ez a 130 fejezet öt nagyobb típusba osztható: az *Alapvető évkönyvek* (*benji*), a *Táblázatok* (*biao*), az *Értekezések* (*shu*), az *Örökletes házak* (*shijia*) és az *Életrajzok* (*liezhuan*). Az *Alapvető Évkönyvek*ben a kezdetektől, szigorú kronológiát követve (de nem évről évre) azon dinasztiákat és uralkodókat mutatja be Sima Qian tizenkét fejezetben, amelyek a hagyomány szerint egész Kína felett gyakorolták hatalmukat. A következő részben a kínai történelem legfontosabb eseményeit örökítette meg tíz kronológiai táblázatban. Ahogy a szerző maga is megjegyezte, igen nehéz feladat volt összerendeznie a történeéseket, mert Qin császára megsemmisítette a forrásokat, így ezeknél csak a Qin-krónikákra és a *Tavaszkor és őszök krónikájára* tudott támaszkodni. Az *Értekezések*ben nyolc olyan általános témát taglal, amelyeknek bővebb kifejtése más szekciókba nem fért volna bele, mint például a szertartások, áldozatok, zene, asztronómia, gazdaság stb., s összefoglalja rövid történetüket a kezdetektől egészen Han Wudi (ur. Kr. e. 141–87) uralkodásáig. Ez a legproblémásabb része a műnek, mivel az *Értekezések* nagy része nem teljes, csak töredék. Az *Örökletes házak* azon fejedelemsé-

1 A birodalom egységesítése előtt Kína területén a Kr. e. 3. században hét nagyobb fejedelemség küzdött a hatalom megszerzéséért, amelyek határait védelmi falak védték. Ezek közül az Első Császár csak azokat a falrészeket hagyta meg és kötötte egybe, amelyek az új, egységes birodalom északi határát védték. Hozzá kell tenni, hogy a Nagy Fal ma is látható változata jóval később, a Ming-korban épült.

2 Salát Gergely, 2009: *A régi Kína története*. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet, 23–24. o.

3 Idema, Wilt L. and Haft, Lloyd, 1997: *A guide to Chinese literature*. Ann Arbor, Center for Chinese Studies, University of Michigan, 33–37. o.

gek történetét meséli el harminc fejezetben, amelyek Kína egy részén uralkodtak örökletes módon. A fejezetek nagy része a különböző Zhou-kori (Kr. e. 1046–256) fejedelemségek történetéről szól. Leírja az örökletes házak történetét a kezdetektől egészen bukásukig. Ha egy esemény több államot is érintett, akkor több fejezetben is megörökítette. Végezetül a mű 130 fejezetéből hetvenet az *Életrajzok* foglalnak el.

Mindenképp meg kell említeni, hogy ezek az életrajzok nem a nyugati értelemben vett teljes biográfiák, nem kapunk teljes képet az adott egyénről és életéről. Sima Qian nem tartotta fontosnak, hogy mindent elmondjon, amit tudott az adott személyről, és csak azokat a történeteket és anekdotákat írta le egy-egy életrajzban, melyekből megismerhetjük az illető személyiségét, és amelyekre a későbbi generációk emlékeztek. Célja az volt, hogy az általa fontosnak tartott személyiségeket megmentse a feledéstől, és úgy érezte, hogy elég, ha életükből a legemlékezetesebb és legkiválóbb részleteket emeli ki.

Ebben a részben ugyanakkor nemcsak egy-egy személy kapott helyet, hanem különböző embercsoportok is, akik hasonló korban vagy helyen éltek. Az egyéneket foglalkozásuk vagy életcéljuk szerint csoportosította egy-egy fejezetbe, s az adott fejezetben belül kronológiai sorrendben rendezte el őket. Így kaptak például külön-külön fejezetet a vándor kardforgatók, a jó és a rossz hivatalnokok, és többek közt a bérnyilkosok is. De népcsoportoknak is külön fejezetet szentelt ebben az egységben, mint például a *xiongnuk*nak vagy a koreaiaknak.

Ami a *Történetíró feljegyzései* hitelességét illeti, Sima Qian nagyon alapos munkát végzett, s igyekezett csak a számára hitelesnek tartott eseményeket leírni. A különböző személyek párbeszédei természetesen az ő fantáziájának köszönhetők, ami elősegíti a történetek gördülékenységét, s segít az adott személy jellemének megrajzolásában is.

A *Történetíró feljegyzései* felépítése egyrészt azért fontos, mert a későbbi korok hivatalos történeti művei mintájául szolgált, annyi különbséggel, hogy azok már csak négyes felosztásúak, az *Örökletes házak*at elhagyták, valamint az *Értekezéseket* nem *shun*ak, hanem *zhine*k hívták. Hivatalos történelmi műnek azt tartják, amikor egy dinasztia felkért egy csoport irástudót, hogy írja meg az előző dinasztia történetét. Összesen huszonnégy hivatalos történeti művet írtak a császárkor alatt, ezért is tartja a hagyomány a kínai történetírás atyjának Sima Qiant, mint az első ilyen mű szerzőjét.

Másrészt azért is jelentős a *Történetíró feljegyzéseinek* felépítése, mert így Sima Qiannek lehetősége nyílt arra, hogy egy adott eseményről vagy személyről ne egyetlen egy fejezetben értekezzen, hanem több különböző fejezetben is. Néha csak érintőlegesen említi meg, máskor teljesen új információt kapunk az adott eseményről vagy egyénről, de az is előfordul, hogy a történet eseményeinek szempontjából semmi újat nem mond a másik fejezetben, viszont egy teljesen más szemszögből ismerteti a már ismert részleteket.

Jing Ke története a *Történetíró feljegyzései* nyolcvanhatodik fejezetében olvasható. A *Cike liezhuan*, amit a nyugati szakirodalom a *Bérnyilkosok életrajzá*nak szokott fordítani, őt „bérnyilkos” – Cao Mo, Zhuan Zhu, Yu Rang, Nie Zheng és Jing Ke – sikeres vagy sikertelen küldetését, vállalkozását meséli el.

A nyugati „bérnyilkos” kifejezés, nem igazán fedi le a kínai „*cike*” fogalmát, emiatt megtéveszthető lehet. A *ci* eredeti jelentése „(át)szúr”, „(át)döf”, „átlyukaszt”, „késel” stb., míg a *ke* annyit tesz, hogy „idegen”, „vendég”, „látogató”, „utazó”, „kereskedő”. Tehát magyarul a szó szerinti fordítása „öldöklő, kóbor vitézek” lenne. De kik is voltak ezek a vendégek? S mi sarkallta őket arra, hogy akár életüket kockáztatva teljesítsék uruk parancsát? S uruk miért bízta meg

őket olyan feladatokkal, melyeknek vége a biztos halál volt?

Az „öldöklő kóbor vitézek” motivációinak megértéséhez mindenképp meg kell értenünk a Zhou-kor (Kr. e. 11–3. sz.) társadalmi rendszerét szabályozó szigorú kötelékek egyes alapvető elemeit. A társadalmi berendezkedés a hierarchikus felépítésű földbirtokrendszeren és az ősök kultuszán alapul. A birodalom felett a mindenkorai politikai és vallási hatalmat a király gyakorolta, azonban mégsem lehet azt mondani, hogy a Zhou-korban a birodalom egységes lett volna. A Zhou-ház megalapításakor a király, az Ég fia hatalmas földeket adományozott rokonainak és a behódolt népek vezetőinek, akik bizonyos függetlenséget élvezve kormányozhattak birtokaikon, cserébe a királynak adót kellett beszolgáltatniuk, továbbá külső támadás esetén katonai védelmet kellett biztosítaniuk számára.

Idővel az adománybirtokokon a hatalom örökletessé vált, így számos, kisebb-nagyobb uralkodóház jött létre. Az így létrejött fejedelemségekben a politikai rendszer a királyi hatalom kicsinyített mása volt, miniszterekkel, tanácsadókkal és a megfelelő hivatalokkal. A miniszteri cím itt ugyanúgy örökletessé vált, mintha maga a Zhou király mellett töltötte volna be valaki ezt a posztot, s ugyanúgy rendelkeztek örökletes földdel. A fejedelmek mellett szolgáló miniszterek birtokaikon álltak alkalmazásban az arisztokrácia alsóbb rétegének számító nemesei (*shi*)⁴. Ezek az alattvalók általában, de nem feltétlenül a miniszterek távoli, oldalági rokonai voltak, akik már nem rendelkeztek örökletes földdel, ami egyben azt is jelentette, hogy ősiknek sem lehetett külön templomuk, vagyis rituális szempontból „fogyatékosak” voltak. Így teljes mértékben uruktól függtek. Épp ebből a függőségből adódóan az alattvalónak feltétlen hűséggel (*zhong*) kellett szolgálnia urát élete végéig, függetlenül annak személyiségétől. Mivel az arisztokrácia elit tagjai kényesen ügyeltek arra, hogy körük ne híguljon az alsóbb rétegekből származókkal, ezért igen nehéz volt kitörni adott helyzetükből.

Azonban az idők folyamán a Zhou-ház hatalmának gyengülésével ezek a kötelékek is lazulni látszottak. A király kezéből egyre inkább kicsúszott a hatalom, s a Kr. e. 8. századtól kezdve már csak névlegesen uralkodott, a tényleges politikai irányítás a fejedelmek, illetve miniszterek kezébe került. A fejedelmek a hadseregeiket már nemcsak arra használták fel, hogy megvédjék a Zhou-ház legitimitását, hanem egymás ellen fordultak, és szakadatlan véres háborúkat vívtak a hatalom és a nagyobb földterületek megszerzéséért. Ezáltal a *shi* nemesség előtt szép lassan leomlottak a társadalmi rendszer által épített falak, amelyek meggátolták előrehaladásukat. A fejedelmek és a miniszterek egyre gyakrabban inkább őket nevezték ki a magasabb pozíciókra, mintsem egy rivális család előkelő tagját, mert tudták róluk, hogy feltétlen hűséggel adóznak majd uruk iránt, megbízhatóbbnak tűntek számukra, mint az utóbbi réteg.

Ezek az alapvető társadalmi változások aláásták a Tavaszok és őszök korának (Kr. e. 771–481) rokonsági kapcsolatokon alapuló társadalmi rendjét. A Kr. e. 5–4. századtól kezdve az a tendencia figyelhető meg, hogy az örökletes arisztokrácia egyre inkább elvesztette vezető szerepét az állam hierarchiájában, s helyüket mindinkább a *shi* nemesség váltotta fel az udvarban, ami komoly változásokat idézett elő a *shi*-k társadalmi megítélésében. Nagyon sok *shi* még úgynevezett vendég maradt, azonban már nem állt előttük akadály, ami az előrehaladásukat gátolta volna, s abban is választhattak, hogy milyen pályára akarnak lépni: katonai vagy politikai tanácsadói. S ők is vak hűséggel szolgálták urukat? Egyáltalán nem. Egy teljesen újfajta kapcsolat alakult ki az úr és alattvalója között. A *shi*-k korábbi szolgálkúságát felváltotta a büszkeség, az eddigi alá-fölrendelt viszonyt pedig a kölcsönösség. A *shi*-nek már nem volt kö-

4 A *shi* nagyon sokféle jelentésárral rendelkezik: jelenthet katonát, férjet, alkalmazottat, irástudót, jó hivatalnokot és a fent említett társadalmi réteget. Mi most ez utóbbi értelmében használjuk.

telessége élete végéig egy úr szolgálatában állni, szabadon választott urat magának, s el is hagyhatta, ha úgy érezte, hogy az nem ismeri el teljesen képességeit, és nem bánik vele megfelelő módon. Urának, patrónusának mindig tisztelettel kellett bánnia „vendégével”, s nem szabadott megsérteni, ha azt akarta, hogy vendége lojális legyen hozzá.⁵

Így a Hadakozó fejedelemségek korában (Kr. e. 453–221) mindennapos jelenség volt a vendégek fejedelemségről fejedelemségre való vándorlása, hogy találjanak egy, az elvárásaiknak megfelelő patrónust, aki felkarolja őket. Azonban az elismerés és a tiszteletteljes bánásmód mellett szerepet játszott még egy tényező feljebbvalójuk kiválasztásánál. Ez nem volt más, mint az, hogy leendő uruk a kor bonyolult politikai palettáján milyen pozíciót töltött be, s lettünk mekkora hírnévre (*ming*) lehetett szert tenni. Ritkán választottak maguknak olyan urat, aki bár talán tisztességesen bánt volna velük, de a politikai életben jelentéktelen szerepet töltött be, s ezért mellette nem lehetett kitörni a névtelenségből. Annak igénye, hogy a *shi* neve ne maradjon ismeretlen, majdnem ugyanolyan fontos szerepet játszott, mint az, hogy mennyire méltányolják tehetségüket és képességeiket. A Hadakozó fejedelemségek koráról írt művek sok történetet őriznek a *shi*-kről. S hogy Sima Qian miért is rajongott ezekért a *shi*-kért, azt az életéből tudjuk meg.

Sima Qian életéről csak annyi ismeretes, amennyi ő maga érdemesnek talált lejegyezni a *Történetíró feljegyzései* utolsó fejezetében, az *Utószóban*. Nem tudni pontosan, hogy mikor született, de a hagyomány általában Kr. e. 145-re teszi. Fiatal korában nagyon aktív életet élt, elmondása szerint már tízéves kora óta ismerte a konfucianus klasszikus műveket, majd sokat utazgatott, szinte a birodalom minden szegletét bejárta, s útjai során feljegyzéseket készített. Az itt szerzett tapasztalatok, feljegyzések később nagyon hasznos forrásnak bizonyultak műve megírásához. Kr. e. 110-ben hivatalba lépett, belső udvaronc lett, ugyanebben az évben apja, Sima Tan meghalt. Sima Tan a Han-dinasztiabeli Wu császár (ur. Kr. e. 141–87) udvarában a „nagy asztrológus” (*taishiling*) címet viselte⁶. Halálos ágyán két dolgot hagyott meg fiának: „Elődeink a Zhou-ház történetírói voltak. (...) Ha meghalok, neked mindenképp nagy történetíróvá kell válnod. S, ha már történetíró vált belőled, ne feledd, hogy mit akartam lejegyezni! (...) Én nagy történetíró voltam, s nem jegyeztem le teljesen (mit akartam), s félek, hogy a különböző írások az Égalatti történelméről elvesznek. Fiam, ezt védj jól az eszedbe!”⁷

A hároméves gyászidő leteltével apja utolsó kívánságai közül az egyiket teljesítette: örökölte apja hivatalát. Kr. e. 104-ben valószínűleg részt vett a naptár megreformálásában, majd miután már bebocsátást nyert a császári levéltárba, ahol tanulmányozhatta a régi korok műveit, belevetette magát azokba, hogy teljesítse apja másik kívánságát is. Már hetedik éve, hogy olvasmányaira és útjain szerzett tapasztalataira támaszkodva írta fő művét, amikor is Kr. e. 99-ben belekeveredett a Li Ling-ügybe, és innentől kezdve élete gyökerestül megváltozott.

Li Ling Han Wudi egyik hadvezére volt, s sorra vívta a győztes csatákat a *xiongnuk* ellen, de egy váratlan vereség megszakította ezt a sikersorozatot. Li Ling ott maradt a *xiongnuk*nál, s nem menekült az öngyilkosságba a vereség okozta szégyen miatt, ahogy ez általában szokás volt az ókori Kínában. Mikor Han Wudi tudomást szerzett erről, állítólag belebetegedett, s Sima Qiant leszámítva az egész udvar Li Ling ellen fordult, a császár kegyeit keresve. Ezért a tettéért Sima Qiant az akkori leg súlyosabb váddal, felségsértésért börtönbe vetették. Felségsértésért az akkori

Tubákos flakon,
harcosok ábrázolása,
porcelán applikált alakokkal, fehér alapon színes

törvények szerint halálbüntetés járt, de kivételes esetekben ezt kasztrálásra változtatták. Szokás volt akkoriban, hogy a vádlottat családja kiválthatta egy nagyobb pénzösszeg fejében, de mivel Sima-ék nem voltak tehetősek, ezért ezzel a lehetőséggel nem tudtak élni. Így már csak az öngyilkosság és a kasztrálás között választhatott. Hogy miért a kasztrálás mellett döntött, és élte le életét meghurcoltatások között, megkeseredetten és megalázva, azt barátjának írt leveléből tudjuk meg: úgy gondolta, hogy a szégyen, hogy heréltként kell leélnie az életét, még mindig kisebb és elviselhetőbb, mint az a szégyen, amely abból fakadt volna, hogy nem teljesítheti atyja iránti kötelességét, művét nem fejezi be, és nevét nem hagyja örökölni az utókor számára.

Innentől kezdve megkeseredetten élte le életét, és meg nem értett, hűséges alattvalónak tartotta magát. Az igazságtalanul kirótt büntetés, és az ebből fakadó negatív életérzés miatt sokan úgy vélekednek, hogy a *Történetíró feljegyzései* burkolt kritika Han Wudi ellen. Valószínűleg éppen ezekből az életérzésekből adódóan – igazságtalan meghurcolás, hű-

5 Pines, Yuri, 2002: Friends or Foes: Changing Concepts of Ruler-Minister Relations and the Notion of Loyalty in Pre-Imperial China. In: *Monumenta Serica*, 50 (2002): 35–74. o.

6 Az asztronómiai és asztrológiai ügyek mellett az uralkodó beszédeinek lejegyzése is a feladatkörébe tartozott.

7 *Történetíró feljegyzései*, 130. fejezet.

séges alattvaló meg nem értése – rajongott azon korok igazságos uralkodóiért, akik fel- és elismerték alattvalójuk tehetségét és képességét, amiben neki nem volt része, s ugyan-csak rajongott azokért az egyenes, őszinte alattvalókért, akik hűséggel és odaadással szolgálták feljebbvalójukat.

Életének utolsó szakaszáról nem sok mindent tudunk, így halálának pontos dátuma sem bizonyos. Valószínűleg ekkor fejezte be a művét, amit csak halála után találtak meg, s csak utólag ismertek el.

Hogyan is szentelhetett Sima Qian egy külön fejezetet a bérgyilkosoknak? Kihangsúlyozandó, hogy ezen opus magánvállalkozás volt, így ebben az esetben az uralkodónak és a magas rangú hivatalnokoknak nem volt beleszólásuk a mű tartalmába, nem úgy, mint később a hivatalos történelmi művek esetén.

A Bérgyilkosok életrajzában szereplő öt bérgyilkos közül Jing Ke történetét ismertetjük, mivel Jing Ke Kr. e. 227-ben követte el a merényletet a leendő Első Császár ellen.

Sima Qian elmondása szerint tanítójától, Dong Zhongshutól hallotta a történetet, akinek az események végkimenetelében fontos szerepet játszó orvos, Xia Wuju mesélte el első kézből.

Jing Ke alakja a rövid életű Qin-dinasztiát (Kr. e. 221–206) követő Han-dinasztiá (Kr. e. 206–Kr. u. 220) alatt különös népszerűségnek örvendett, már szinte hősként kezelték, hiszen a kínaiak által oly gyűlölt Első Császár ellen követett el merényletet. Történetét nemcsak történelmi és irodalmi művekben⁸ örökítették meg, hanem a birodalom területén számos síremléket emeltek neki, és domborműveken is megformálták tettét. A Han-kort követően sem merült feledésbe személye, Kína egyik legmeghatározóbb történelmi személyisége ellen elkövetett merényletet számos írásmű említi, igaz, ebben az időszakban a róla alkotott vélemény már megosztott: egyes alkotásokban mint kora vándor kardforgatójának követendő példaképe jelenik meg, máskor pedig mint elítélendő gyilkos.

8 Magyarul lásd még: Csongor Barnabás: „A Jen-beli Tan herceg története” in: *Keletkutatás*, 1976–77, 43–52. o.